

Informaatioyhteiskunnan kansalaistaidot

Yhteiskunnan muuttuessa muuttuvat myös kansalaisilta vaadittavat taidot. Kun moderni yhteiskunta alkoi rakentua, nousivat luku- ja kirjoitustaito välttämättömiksi perustaidoiksi. Luku- ja kirjoitustaidon merkitys opillisen sivistyksen ja siten myös kansalaisyhteiskunnan ja demokraattisen valtion rakentamisessa onkin ollut ja on edelleen merkittävä tekijä. Viime vuosikymmenten kehitys kohti informaatioyhteiskuntaa ja siihen liittyvä uudenlainen kansainvälistyminen on asettanut uusia vaatimuksia perinteiselle lukutaidolle. On alettu puhua uusista lukutaidoista.

Niinpä parina viime vuosikymmenenä on esitetty eri ympäristöissä useita erilaisia taitoja, jotka modernissa tieto- ja viestintäteknisessä informaatioyhteiskunnassa elävät kansalaiset tarvitsevat pystyäkseen toimimaan täysivaltaisina yhteiskunnan jäseninä. Välillä onkin tuntunut, että uuden uljaan maailman kansalaisiksi kelpaavat vain monitaitoiset ja äärimmäisen tehokkaat yksilöt, jotka pystyvät kuluttamaan ja tuottamaan yhä kiihtyvällä vauhdilla kaikenlaista informaatiota. Kuluttamisen ideologia on alkanut integroitua myös kulttuuriin, tietoon ja tietämiseen liittyviin elämänalueisiin tai niin on ainakin haluttu tehdä.

Mielenkiintoinen ja tutkimusta vaativa kysymys onkin, kenen ehdoilla ja mitä varten nämä uudet taitovaatimukset asetetaan – kuluttamista, tuotantoelämää vai ihmistä ja inhimillistä elämää varten. Taitoja hankitaan pääasiassa välineellisessä tarkoituksessa. Sitä varten, että noilla taidoilla tehdään jotakin tietoisesti tai tiedostamatta. Hankitut taidot asettavat ihmisen siten aina uuteen elämäntilanteeseen, joka määrittyy näistä hankituista tai hankkimattomista taidoista. Esimerkiksi ilman lukutaitoa toimiminen nykyaikaisessa yhteiskunnassa, joka rakentuu erilaisten tekstien ja niiden ymmärtämisen ja tulkitsemisen varaan, on hyvin hankalaa tai ainakin radikaalisti erilaista verrattuna sellaisten henkilöiden elämään, joilla tämä taito on.

Hyvän kuvan erityyppisistä taidoista, joita ihmisiltä vaaditaan nykyisessä yhteiskunnassa saa Kirjastopoliittisen ohjelman listauksesta

tietoyhteiskunnan kansalaistaidoista. Ne ovat: perinteinen luku- ja kirjoitustaito, tietokone-lukutaito, informaatiolukutaito, medialukutaito, tiedonhakutaidot, tiedonhankintataidot, kulttuuristen merkitysten luomisen taidot ja tiedon tuotantotaidot. Mielenkiintoista on, että teknisiin välineisiin ja niiden käyttämiseen liittyvät taidot ovat tulleet olennaiseksi osaksi taitovaatimuksia. Tämä kuvaa hyvin yhteiskuntamme tietoteknistymistä ja sitä, kuinka moderni kansalaisuus riippuu myös välineiden hallintaan liittyvistä taidoista. Viime aikainen kehitys on osoittanut, että tämä teknisistä välineistä riippuvuus ei ainakaan ole vähenemässä, pikemminkin päinvastoin.

Kirjasto- ja tietopalvelualalla viime vuosina myös Suomessa on korostetusti nostettu tässä yhteydessä esille informaatiolukutaidot. Bawden on eritellyt lukutaito (literacy) termin käyttöä tässä yhteydessä ja löytänyt ainakin kuusi eri sisältöä käsitteelle. Nämä lukutaitotyypit ovat: informaatio- (information literacy), tietokone- (computer literacy), kirjasto- (library literacy), media- (media literacy), verkko/Internet- (network/Internet literacy) ja digitaaliset lukutaidot (digital (information) literacy). Kaikki nämä käsittekokonaisuudet pitävät sisällään lisäksi useita erityyppisiä taitoja, sekä teknisiä ja välineisiin liittyviä että ymmärrykseen ja sivistykseen kuuluvia.

Koska käsittepesue on hyvin hajanainen, osin vielä sekava ja päällekkäinen, on tärkeää, että tutkimuksen avulla tähän tartutaan käsiksi. Ensinnäkin on olennaista, että selvitetään näiden eri lukutaitojen faktinen sisältö, riippuvuussuhteet ja niiden merkitys ihmisten informaatiokäyttäytymisessä. Lisäksi tulee tehdä empiiristä tutkimusta näihin taitoihin ja niihin asetettuihin vaatimuksiin nähden, jotta nähdään ovatko vaatimukset uusista taidoista tarpeellisia ja perusteltuja ja hyvin määriteltyjä. Erityisesti käytännön työssä tällaiset raskaat käsitteet ja niiden pohjalta luodut vaatimukset kansalaistaitovaatimuksineen saattavat kasvaa niin raskaiksi ja epärealistisiksi, että kirjasto- ja tietopalvelujen asiakkaiden, ja kansalaisten yleisemminkin, harteille säilytetään

liian suuri taakka ja liian suuret vaatimukset. Hyvänä muistutuksena tässä on Nimonin lisäys informaatiolukutaitoihin. Hänen mielestään informaatiolukutaitoinen henkilö kykenee arvioimaan, milloin hän tarvitsee asiantuntijan apua ratkaistakseen informaatiotarveongelmansa.

Oman ongelmansa muodostaa tässäkin aihepiirissä retoriikka. Kielenkäytössä on tapana nostaa jokin periaatteessa jo pitkään vaikuttanut asia keskustelun keskipisteeksi nimeämällä se uudestaan. Voi hyvin kysyä, mitä ovat oikeasti uudet medialukutaidot ja miten ne eroavat perinteisestä lukutaidosta. Mitkä mediat ovat niin radikaalisti uusia ja poikkeavia, että ne vaativat täysin uusia lukutaidon määrittelyjä? Ja onko jopa niin, että perinteinen lukutaito oli käsitteenä ja hallittuna taitona monipuolisempi ja syvällisempi taito kuin usein halutaan muistaakaan?

Tässä alueessa onkin alallamme runsaasti tehtävää myös yhteiskunnallisen tutkimuksen saralla. Mikä on retoriikan osuus puhuttaessa

uusista lukutaidoista? Miten uudet taidot saadaan opetettua kaikille kansalaisille erityisesti, jos näiden taitojen omaaminen on kansalaisyhteiskunnan täysivaltaisen jäsenyyden edellytys? Miten nämä taidot ja niiden omaksuminen tai omaksumattomuus vaikuttavat ihmisten informaatiokäyttäytymiseen ja heidän toimintamahdollisuuksiinsa informaatioyhteiskunnassa?

Osa tämän numeron artikkeleista käsittelee informaatiolukutaitoja. Näyttääkin siltä, että alueen tutkimus on tullut erääksi kohteeksi alallemme. Onko se päiväperhonen vai eräs tutkimusta integroiva ja yhteistyötä alkuun paneva tekijä jää nähtäväksi.

Kuopiossa 1.6.2003

Jarmo Saarti